

Ulusal Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Cilt: 10 Sayı: 51 Volume: 10 Issue: 51
Ağustos 2017 August 2017
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581
Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2017.1746>

SÜNBUZÂDE VEHBÎ DİVANI'NIN ACEM KAYNAKLI EFSANEVİ VE MİTOLOJİK ŞAHISLARI LEGENDARY AND MYTHOLOGICAL INDIVIDUAL WITH ACEM ORIGIN OF THE SÜNBUZÂDE VEHBÎ DİVANI

Yunus İNCİROĞLU*
Gülcan ALICI**

Öz

Divan Edebiyatının oluşturulmasında şairlerin yararlandığı pek çok kaynak olmuştur. Çeşit unsurlarla desteklenmiş güçlü mısraların oluşturulmasında ve bu mısraların ifade güçlerinin artırılmasında, toplumun bir kısmının hafızasında yer edinen efsanevi ve mitolojik kahramanlardan yararlanılması, divan şiirinin en belirgin niteliklerindedir. Mısralarda kullanılan bu kahramanlara yapılan telmihler hem beyitlerin anlam ve derinliği artırmakta hem bu beyitlere birer hayat izafe ederek onların yaşayan dünya ile irtibatını kurmaktadır. İncelememize konu olan Sünbülzâde Vehbî Divanı, efsanevi mitolojik şahıslar yönünden oldukça zengin, hacimli bir eserdir. Divan şiirinin genelinde görülen Fars edebiyatı ve mitolojisi tesiri 18. yüzyılın önemli şairlerinden olan Vehbî'nin divanında da görülmektedir. Mısraları oluşturmada ustalıklı hareket eden şair, ihtiyaç duyduğu noktalarda efsanevi ve mitolojik kahramanlara telmihler yapmak suretiyle eserini zenginleştirmiş ve bu bakımdan divan şiirinin genelinin bir örnekliliğini teşkil etmiştir. Devrinin "Sultânü's-Şuarâ" unvanına sahip şairi Sünbülzâde Vehbî'ye ait bu eserin efsane ve mitoloji kaynaklı şahıs kadrosunun incelenmesi ve onun hangi kahramanın hangi özelliğinden ne şekilde yararlandığının tahlil edilmesi, divan şairlerinin hemen tamamının şiirlerinde çeşitli maksatlarla kullandığı şahıslar ve bu şahıslara yüklenen mana ve dünyalarla kıyas imkânı verecektir.

Anahtar Kelimeler: Sünbülzâde Vehbî Divanı, Divan Şiiri, Efsanevi ve Mitolojik Şahıslar.

Abstract

There are many resources that poets have used in the creation of Divan Literature. the creation of a powerful verse and supported by various elements in increasing the power of expression of these verses, a part of the community benefiting from the legendary and mythical heroes who find a place in the memory of one of the most significant characteristics of Divan poetry. The telmih made to these heroes used in verses and It increases the meaning and depth of couplets and makes life to these couplets and connects them with the living World. Sünbülzâde Vehbi Divan, which is the subject of my investigation, is a very rich and voluminous artifact in terms of legendary mythological figures. Persian literature and mythology, which is seen throughout the Divan poetry, is also seen in the divan of Vehbi, one of the most important poets of the 18th century. The poet, who has mastered the creation of the verses, enriched his work by making telmih to legendary and mythological heroes in the points he needed, and It has constituted a general uniformity of the Divan poetry in this regard. Investigation of the personality of this work belonging to the poet Sünbülzâde Vehbi who has the title of "Sultânü's-Şuarâ of his time" and the analysis of which characteristic of the hero and how it is used and the people has used for various purposes in poems of almost all of the divan poets will be able to compare with the meanings of the worlds.

Keywords: Sünbülzâde Vehbi Divanı, Divan Poetry, Legendary and Mythological Individuals.

1.Giriş

Divan edebiyatı, Türk edebiyatının İslam etkisi altında şekillenen ve daha çok nazma dayanan, altı asır boyunca yaşayarak çok büyük eserler vücuda getirmiş, büyük bir gelenek oluşturmuş önemli bir bölümdür. Geniş bir coğrafyada uzun müddet yaşamış ve oluşturulan eserleriyle sonsuzluğu yakalamış bu geleneğin kendine mahsus bazı özellikleri de bu süreç içinde şekillenmiş ve yerleşmiştir. Divan şiiri geleneğinde hem şekli hem de içerik olarak belirli kalıplar vardır ve şairler şekli unsurlara dikkat ederek eserlerini oluşturup muhtevaya ait kalıplaşmış ifadeler ve kullanımlardan yararlanarak kendi hayal dünyalarını nazma işlerler. Bu durumu Ömer Faruk AKÜN şu şekilde ifade etmiştir: "Divan edebiyatında gelenek, şiirin şekli yönünü değişmez ve dışına çıkılmaz surette tesbit ettiği gibi muhtevayı da belirli bir daire içinde sınırlandırmıştır. Her şairin gelenekçe belirlenmiş ve mutlaka seçip kabul etmek mecburiyetinde olduğu önceden hazır konu ve duygular, yerlerine başkalarının konulamayacağı motiflerle sabitleşmiş bir imaj sistemi vardır." (Akün, 2013: 123).

Divan şiirinin şekli özelliklerini Arap-Fars edebiyatlarından alınan nazım şekilleri oluşturduğu gibi muhtevaya ait özelliklerinde de yine bu kültürlerin tesirleri vardır. Fakat divan şiirinin tamamıyla Arap-Fars edebiyatının bir kopyası olduğunu ifade etmek de doğru olmayacaktır. "Divân edebiyatı her ne kadar İran edebiyatını örnek almışsa da kaynakları yalnızca İran şiiri ile sınırlandırılmaz. Bu edebiyatın kültür birikimini oluşturan kaynakların başlıcaları şunlardır:

1. Şairin inanç esaslarını oluşturan Kur'an ayetleri ve hadisler.

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, yunusinciroglu@kahramanmaras.bel.tr

**Araştırma Görevlisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, gulcan.alici@hotmail.com

2. Dinî ilimler. Bunlar tefsir (Kur'an'ın yorumu), kelâm (Allah'ın birliğinden bahseden ilim), fıkıh (Dinin usul ve hükümlerini inceleyen ilim) gibi dinî bilgilerin yoğun olduğu dallardır.
3. İslâm Tarihi. Meşhur olaylar anlatılır.
4. Tasavvuf. Şairlerin şarap, mahbûb gibi kelimeleri tasavvufi manalarını çağrıştıracak şekilde kullanmaları, söylediklerinden dolayı başlarının ağrımamasını sağlıyordu. Dinî Tasavvufi Divân edebiyatı ise zaten tasavvufu konu edinmiştir.
5. İran mitolojisi. Firdevsi'nin Şehname adlı eseri.
6. Peygamber ve evliya hikâyeleri. Mucizeler ve kerametler.
7. Tarih, efsanevî olaylar ve kişiler. Bunlar esatir denilen hayal gerçek karışımı olaylar ve kişilerdir.
8. Çağın ilimleri (Kimya, simya, hikmet, hey'et, felsefe, tıp, astronomi, musikî, beşerî ilimler vs.).
9. Türk millî kültürü ve yerli malzeme (Günlük olaylar, gelenek ve görenekler vs.).
10. Dil. Terimler, deyimler, atasözleri vs. ile zenginleşen dil bu edebiyatın ana malzemesini oluşturur." (Pala, 2010: 131).

Divan şiirinin şahıs kadrosunun oluşmasında pek çok tesir sayılabilirse de özellikle mitolojinin yeri ayrı tutulmalıdır. Mit, insanın yaşamın kaynağı, doğadaki olağanüstü olaylar, tanrılar, fizik ötesi varlıklarla ilgili en eski düşünceleridir. Mitoloji ise, "Bir bakıma eski çağlarda yaşamış insanların doğa olaylarına, sosyal ilişkilere ve dinsel inanışlara bakış açılarının yorumlanması olarak nitelenen mitolojinin konusu ilkel insanlar ve insanüstü varlıkların başından geçen masalımsı olaylardır." (Yıldırım, 2008: 11). Bu masalı olaylara köklü bir geçmişe sahip hemen her millette rastlamak mümkündür. Mitoloji kaynaklı anlatımlar dilden dile, nesilden nesile aktarılmış ve bu anlatımlardaki şahıslar toplumun hafızasında yer edinmiştir. Gerek Türk mitolojisi gerekse de Fars ve Yunan mitolojilerine ait anlatımlar divan şiirinde kendine geniş yer bulmuştur. Pek çok divan şairinin eserlerinde Türk veya Yunan mitolojisi kaynaklı efsanevi mitolojik olaylar ve bu olaylara ilişkin kahramanları görmek mümkündür. Fakat bununla birlikte efsanevi ve mitolojik şahıslar özellikle Fars mitolojisi ve Fars edebiyatı kaynaklıdır. Firdevsi'nin, Fars toplumunun Müslüman olmadan öncekini bin yıllık tarihini anlatan Şehname (Lugal, 2009) adlı eserinde yer alan olaylar ve kahramanlar divan şairlerinin sıklıkla kullandığı öğelerdendir.

18. yüzyılın "Sultânü's-Şuarâ"sı Vehbî Efendi de şiirlerinde anlatımı güçlendirmek üzere efsanevi ve mitolojik kahramanlardan yararlanmış ve bu kahramanları ve olayları hatırlatarak anlatımını hem güçlendirmiş hem de derinleştirmiştir.

Vehbî divanında yer alan efsanevi ve mitolojik şahsiyetler şunlardır:

2. Acem Kaynaklı Şahıslar

2. 1. Behram

Kelimenin Pala'ya göre birden fazla anlamı vardır: "Güneş yılında her ayın 20. günü, bu günün işlerini düzenlemekle görevli melek, Sâsânîler soyundan İranlı bir hükümdar." (Pala, 2010: 73) "Şeh-nâme'de birden fazla Behrâm vardır. Fakat bunların içinde en ünlü olanı, Yezdecürd'ün oğlu Behrâm-ı Gûr'dur." (Şişman ve Kuzubaş, 2012: 133). Cesur, adil ve kahramanlıkları ile bilenen Behram, Sâsâniyân sülalesinden, Yezdgird'in oğlu ve Behram-ı Gur adıyla anılan padişah'tır. Yaban eşiği anlamına gelen "gur" kelimesi, sürekli yaban eşiği avlamakla vaktini geçirdiği için Behram'a sıfat olarak verilmiştir. Rivâyetlere göre yine bir av sırasında yaban eşiği takibindeyken bir çukura düşerek ölmüştür." (Tökel, 2000: 117).

Divan şairleri, şiirlerinde genellikle Behram'ın kahramanlığı, adaleti ve cesaretine atıf yaparlar. Aynı zamanda "gur" kelimesinin mezar anlamına da gelmesinden dolayı bu manayı da ifade edecek şekilde kullanımlar görülmektedir. Bazı beyitlerde de Behram kelimesinin anlamından yola çıkarak güneşle irtibat kurulmuştur.

Vehbî divanında tamamı kaside bölümünde olmak üzere sekiz beyitte Behram ismi geçmektedir. Öyle ki, senin kılıcının korkusu düşmanlarının aman dilemesi baştanbaşa kesti. Bilmem ki Behram'ın hançeri böyle kanlı mıdır?

Bîm-i şemşiriñ emânın kesdi yek-ser düşmeniñ

Hancer-i Behrâm'ı bilmem böyle hûn-pâlâ mıdır (K.31/39)

2. 2. Behzad/ Bihzad

Çizmiş olduğu resimler nedeniyle övülen bir ressamdır. Sanattaki üstünlüğü Mani gibi efsaneleşmiş biçimdedir. İskender Pala, Behzad'ın Herat'ta yaşamış ve Hüseyin Baykara'dan teşvik görmüş büyük bir Türk minyatür ressamı olduğunu nakleder (Pala, 2010: 82).

Divan şiirinde genel olarak sevgilinin güzelliğinin Behzad tarafından bile resmedilemeyeceği üzerine beyitler yazılmıştır. Vehbî divanında dört yerde Behzad/Bihzad ismi geçmektedir. Süslü suretler bu zamanda konuşmaya gelmiş güya Mani ve Behzad'a nezaketle söz atıyorlar:

Bu demde nutka gelmiş sûret-i zibendeler güyâ

Nezâketlerle harf-endâz olur Mânî vü Behzâd'a (K.4/17)

Gönül Bihzad'ın sevgisi ile terbiye görmüş olmasaydı, bu şekilde bir muhabbet üstadı olamazdı:
Dil olmasa perverde-i Bihzâd-ı mahabbet
Olmazdı bu sûret ile üstâd-ı mahabbet (G. 24/1)

2. 3. Cem/Cemşid

Pişdadiyan sülalesinin dördüncü padişahı olan Cem, Fars mitolojisine göre yedi yüz yıl veya bin yıl yaşamıştır. Aralarında demirin eritilip silah yapılışı da bulunan pek çok yenilik ve icat onun döneminde gerçekleşmiştir. Güzel kokular icat etmiş ve hastalıkların sebeplerini keşfetmiştir. Gemi ile dünyayı dolaşmış ve pek çok sırra vakıf olmuştur. Kendini öyle yüceltmiş ki kendinden büyük kimseyi görmez olmuş. Saltanatına yarasır büyük ve mücevherlerle süslü bir taht yaptırmış ve tahtın üzerinde havadaki güneş gibi oturmuş ve bu güne Nevruz adı verilmiştir. İnsanlar bu günü ve daha sonraki günleri bayram olarak kabul etmiş ve kutlamışlardır. 300 yıl bu şekilde Cem'in hükümdarlığında sefahatle geçmiş ve içki ve musiki bu dönemin önemli nesnelere olmuş, insanlar ölüm yüzü görmemiştir. Cemşid bu dönemin sonunda kibirle tanrılık iddiasında bulunmuş ve 21 yıl içinde bütün ordusu dağılmış ve en son Dahhak tarafından öldürülmüştür (Tökel, 2000: 125-126).

Divan şiirinde Cem'in, güçlü bir hükümdar olması, şarabı bulması, dünyanın her yerini gösterebilen bir kadehe sahip olması gibi özellikleri ifade edilmiştir. Vehbî divanında beş yerde Cemşid ismi kullanılmıştır. Ey Vehbî rind gönüllü olanlar kadehi ellerinden bırakmazlarsa ayıp mıdır? Zira kadeh Hüsrev ve Cemşid döneminin oyuncağıdır:

Vehbiyâ elden bırakmazsa nola rindân kim
Dest-hoş-ı Hüsrev ü Cemşid-i devrândır kadeh (G.37/5)

2. 4. Dahhak

İran'ın Pişdadiyan sülalesi hükümdarlarından. Şeytan tarafından aldatılmış ve omuzunda iki yılan çıkmıştır. Bu yılanları her gün iki insan beyni ile beslemektedir. Zalim bir hükümdar olan Dahhak demirci Gave'nin önderlik ettiği bir isyan ile tahttan indirilmiş ve yerine Feridun geçmiştir.

Divan şiirinde Dahhak'ın zalimliği, zaman zaman sevgilinin zulmüyle kıyas edilmiştir. Bazen de omuzundaki yılanlar sevgilinin saçına benzetilerek kullanılmıştır. Vehbî divanında Dahhak ismi tek beyitte geçmektedir. Nice Dahhakları dilşad eylemiş lütfunun bir gülüşü, bu sebepten seni gülen bir güle benzetirler:

Niçe Dahhâk'i dilşad eylemiş yek-hande-i lutfuñ
Bu vech ile seni teşbîh ederler verd-i handâna (K.7/32)

2. 4. Dara

İran'ın Keyaniyan sülalesinin dokuzuncu ve sonuncu padişahıdır ve Pers İmparatorluğu'nun da son hükümdarı olarak kabul edilir. Büyük İskender ile yapılan savaşta mabeyincisi tarafından zehirlenerek öldürülmüştür. Şehnameye göre İskender ile babaları bir kardeşirler (Pala, 2010: 116).

Divan şairleri Dara ismini, yücelik ve büyüklük sembolü olarak sıklıkla kullanırlar. Zira onun döneminde Pers İmparatorluğu en geniş sınırlarına ulaşmış müreffeh bir devletti. Vehbî, divanında on dört yerde Dara ismine müracaat etmiştir. Eğer ki Dârâ bu şan ve unvana bir hile etmezse, İskender bile o dergâhta yer edinmeye talip:

O dergehde Sikender sâkin-i der olmaga tâlib
Nice reşk etmesin Dârâ bu dârât u bu 'unvâna (K.7/8)

Dara ve İskender'in ruhu senin lütuf, ağırlama yerinde, saadet yurdu burası imiş diyerek mukim oldular:

Rûh-ı Dârâ vü Sikender der-i iclâlînde
Bu imiş bâb-ı sa'âdet diyerek oldu mukîm (K.16/4)

2. 5. Fağfur

Çin hükümdarlarına eskiden verilen bir isim olmakla birlikte Çin'de üretilen porselenlere de fağfur denmektedir. Bir rivayete göre de, Nuh peygamberin oğlu Yafes'in neslinden gelmiş ve bütün Asya'yı almış iki yıl hükmü altında tutmuş padişahın adı da Fağfur'dur (Tökel, 2000: 166).

Divan şiirinde genellikle bir kıyas unsuru olarak kullanılır ve övülecek kişi her zaman Fağfur'dan üstün tutulur. Vehbî divanında üç yerde Fağfur ismi kullanılmıştır. Senin bir vuruşun Fağfur'un başını bir kâse gibi parçalar, hışım ordunun hücumu İran yurdunu virane kılar:

Şikest eyler ser-i Fağfûr'u bir kâse gibi darbîñ
Hücûm-ı leşker-i hışmîñ kılar Êrân'ı virâne (K.7/31)

2. 6. Feridun

Pişdadiyan sülalesinin altıncı hükümdarı olan İran'ın meşhur padişahıdır. Dahhak'ın bir isyan sonucu öldürülmesiyle tahta geçmiştir. Aynı zamanda Cemşid soyundan gelmektedir. (Pala, 2010: 163)

Edebiyatımızda adaleti, iyiliksever olması ve uzunca bir ömür sürmesi gibi özellikleri kullanılmıştır. Genellikle övülecek kişiye Feridun'a ait özellikler atfetmek suretiyle övgü yerine getirilmiş olur.

Vehbî divanında üç beyitte Feridun ismi geçmektedir. Feridun, senin haşmetinden yüz mertebe daha aşağıdadır. Allah daha çok yükseltsin! Padişahlara yakışır bu saltanat nedir?

Ferîdûn dündür sad mertebe ol ferr ü haşmetden

Te'âlâ'llâh nedir bu saltanat tarz-ı mülûkâne (K.7/6)

Senin haşmetine gıpta eder Feridun, Şan ve şöhretini kıskanan sadece Dârâ değildir:

Gıpta-fermâ-yı Ferîdûn'dur bu ferr ü haşmetiñ

Yalnız reşk eyleyen dârâtûna Dârâ mıdır (K.31/41)

2. 7. Hüşeng

Şehnameye göre Kiyumers'in torunu ve Siyamek'in oğludur. Kiyumers yerine padişahlık yapmış, demiri bulup ondan çeşitli aletler yapmış ve dünyayı imar etmiştir. Ateşi ilk defa bulmuş ve akabinde ona tapınmıştır (Tökel, 2000: 176). Pala'daki kayıta babasının adı Siyam olarak geçmektedir (Pala, 2010: 227).

Divan şiirinde daha çok bir kahramanlık sembolü olarak kullanılmıştır. Vehbî divanında tek yerde ismi geçmektedir. Kılıcın korkusu Hüşeng'in aklını başından uzak eyler, acaba katı gönüllü Neriman'a vuruşu yumuşaklık verir mi?

Cüdâ eyler serinden bîm-i tîgi hûş-ı Hûşenk'i

'Aceb nermî verir darbı dil-i saht-ı Nerîmân'a (K.7/13)

2. 8. Hüsrev

Hüsrev ü Şirin mesnevisinin erkek kahramanıdır. Sasaniyan sülalesinden bir padişah olup Nuşirevan'ın torunudur. Pervîz lakabıyla bilinir. Şirin'e olan aşkı nedeniyle efsanevi bir kişiliğe bürünmüştür. Şirin için yaptırmış olduğu Kasr-ı Şirin ünlüdür. (Pala, 2010: 232) Hüsrev kelimesi zamanla kendi anlamı dışında padişah anlamı da kazanmış ve divan şairleri çoğunlukla kelimeyi bu anlamı üzerine çeşitli sanatlarla kullanmışlardır.

İncelediğimiz Vehbî divanında Hüsrev kelimesi dokuz yerde kullanılmış ve genel itibariyle kelimenin padişah manası kastedilerek Hüsrev'in padişahlığına telmih yapılmıştır. Kara ve denizlerin padişahı, fetih ve zaferlerin bayrak çeken, Hüsrev-i Pervîz gibi senin de binlerce kölen vardır:

Pâdişâh-ı bahr u ber râyet-keş-i feth ü zafer

Husrev-i Pervîz-veş vardır hezârân çâkeri (T.5/3)

2. 9. İsfendiyar

İranlıların efsanevi kahramanlarından olup Güştasb'ın oğludur. Rüstem'den başka Heft-han denilen tehlikelerle dolu yolu aşabilen tek kişidir. Zerdüş'tün İsfendiyar'a yapmış olduğu büyü nedeniyle İsfendiyar'a ne ok ne de kılıç işlemezdi. Babasının onu Rüstem'in üzerine göndermesi sonucu Rüstem ile yapmış olduğu cenk neticesinde ölmüştür (Tökel, 2000: 182-186).

Divan şairleri genel olarak İsfendiyar ismini bir kıyas aracı olarak kullanır ve bu ismi kullanmakla kıyas edilen övülür. Böylesine büyük ve efsanevi bir kahraman bile övülen karşısında acizdir. Vehbî divanında iki beyitte İsfendiyar ismi geçmektedir. Kahrının korkusundan Kahramanlar ülkeyi terk ederler, savaş meydanının Rüstem ve İsfendiyar'ı mıdır?

Kahramânlar bîm-i kahrından eder terk-i diyâr

Rüstem ü İsfendiyâr-ı 'arsa-i heycâ mıdır (K.31/31)

Düşman saflarını yaran Kahraman, İsfendiyar ve Rüstem'in ezici kuvvetinin korkusu toprağa tesir etse onu titretir.

Hâke te'sîr etse bîm-i satveti lertzân eder

Rüstem ü İsfendiyâr u Kahramân-ı safderi (T.5/4)

2. 10. İskender

Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü yazarı İskender Pala'ya göre Eski kültürümüzde iki İskender bulunmaktadır. Bunlardan biri Kur'an'da da adı geçen Zülkarneyn diğeri ise Makedonyalı Filip'in oğlu İskender'dir. Divan şiirine konu edilen İskender ise Kur'an'da adı geçen Zülkarneyn'dir ve hakkında çokça efsane ve rivayetler oluşmuş bulunmaktadır. (Pala, 2010: 249-250) Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar kitabı yazarı Dursun Ali Tökel'e göre ise edebiyatımızda konu edilen üç farklı İskender vardır. Bunlardan biri Kur'an'da adı geçen Zülkarneyn, diğeri Makedonyalı Filip'in oğlu Büyük İskender, üçüncüsü ise bu iki şahsiyetin karışımı olup, iki şahsiyete ait özelliklerin harmanlandığı, maceralarının ve hayatlarının birbirine karıştığı bir kişiliktir (Tökel, 2000: 187).

Rivayetlere göre İskender'in güçlü bir ordusu varmış ve karanlıklar ülkesine ab-ı hayat aramaya gitmiş. Kendisine vezirlik eden Hızır, ab-ı hayatı bulup içmiş ama kendisine nasip olmamış. (Pala, 2010: 250) Divan şairleri şiirlerinde çoğunlukla bu efsaneye telmihte bulunur ve İskender isminin geçtiği her beyitte Hızır'ın da varlığı hissettirilir. Bazı beyitlerde de Zülkarneyn'in Kur'an-ı Kerim'de (Kur'an-ı Kerim, 18/83-

98) anlatılan Ye'cüc ve Me'cüc kavimi üzerine set yapmasına da değinilir. Şiirlerde genel itibariyle övülen kişilerin İskender'e benzetildiği görülür.

Vehbî divanında on altı yerde İskender adı geçmektedir. Bâreka'llâh, ey gökyüzünün güneş tacının güzelliği, İskender'in ışığını, senin şanın şark ve garba verdi.

Bâreka'llâh ey sipihriñ mâh-ı hurşid-efseri

Şark u garba verdi şanın pertev-i İskender'i (K.23/1)

Eğer İskender senin parlak yaradılışlı gönlün gibi parlak bir aynaya sahip olsaydı onu karanlık ederdi.

Ederdi zulmeti tâbende mâlik olsa İskender

Dil-i rûşen-nihâdîñ gibi mir'ât-ı mücellâya (K.29/37)

Ab-ı hayata bedel söz söyleyerek Hızır ve İskender'i şiir nehrinin suyuna doyursun:

Hızır u İskender'i sîr-âb ede cûy-ı nazmı

Eylese âb-ı hayâta bedel icrâ-yı sühân (K.51/6)

2. 11. Kahraman

Pişdadiyan sülalesinden Tahmurs'un oğlu olarak bildirilen İran mitolojisi şahsiyetidir. Tökel'in naklettiğine göre Şehname'de Tahmurs'un bir tane oğlu vardır, o da Cemşid'tir. Küçük bir çocukken devler tarafından kaçırılmış ve onlar arasında büyümüştür. Ergenlik dönemine geldiğinde suda aksini görmüş ve devlere benzemediğini anlayarak onlarla savaşmıştır. Bir gergedanın sırtına binerek insanların bulunduğu diyara gelmiştir. Kahraman-ı Katil olarak da anılır. (Tökel, 2000: 208) Onay'ın naklettiğine göre Kahraman-ı Katil Kaf Dağı'na kaçırılmıştır ve burada arslan sütüyle beslenmiştir (Onay, 1996: 298).

Efsanevi bir şahsiyet olan Kahraman, şiirlerde kahramanlık ve yiğitlik sembolü olarak kullanılır. Vehbî, divanında Kahraman ismini on beş yerde kullanmıştır. Şimdiden sonra Şehname'ye bu meşhur cengi yazarak bütün âlem Kahraman ve Rüstem'in destanlarını unutsun:

Unutsun dâsitân-ı Kahramân u Rüstem'i 'âlem

Yazıp Şehnâme'ye şimden geri bu ceng-i meşhûrî (K.14/6)

Yiğitlik meydanının tek süvarisinin eline kılıç ve mızrağı Rüstem ve Kahraman verir:

Yektâ-süvâr-ı sahn-ı celâdet ki destine

Tîg ü sinânı Rüstem ile Kahramân verir (K.70/12)

Kahır mızrağını Kahramanın mezarı üzerine dikseydi eğer, öldükten sonra dirilmeye kadar her bir bitki lale gibi kana bulanmış olarak biterdi:

Biterdi haşre dek her bir giyâhı lâle-veş hûnîn

Sinân-ı kahrını dikseydi hâk-i Kahramân üzre (K.15/33)

2. 12. Keykavus

"Key" büyük hükümdar, padişah anlamlarına gelen bir kelimedir. İran'da padişahlar sülalesinin ikincisi bu ön adla anılır. Efsaneye göre bu adı ilk defa Rüstem'in babası Zal, Kubad'a vermiştir (Pala, 2010: 281). Keykavus, Şehname'de adı geçen on ikinci İran padişahıdır. Babası Keykubad, dedesi ise Keyhüsrev'dir.

Babası Keykubad'dan sonra tahta geçen Keykavus, gurur ve kibre kapılarak Mazenderan denilen ve devlerin, cinlerin ve insanüstü varlıkların ülkesine sefer düzenlemiş fakat hüsrana uğramıştır. Ordusu dağılmış ve kendisi esir düşmüştür. Rüstem'in Mazenderan seferi ile esaretten kurtulmuştur. Keykavus, Mezenderan seferinde olduğu gibi Hamaveran seferinde de esir düşmüş ve Rüstem tarafından kurtarılmıştır. Afrasiyab üzerine sefer etmiş ve galip gelmiştir. Bu sefer sonunda Elburz dağında saray yaptırmıştır. Şeytanın kandırmasıyla sadece yeryüzünün değil gökyüzünün de hükümdarı olmak için sefer düzenlemiş fakat hüsrana uğramış ve İran'a dönerek tanrıdan af dilemiştir (Tökel, 2000: 221-224).

Divan şiirinde daha çok saltanatın gücü, refahı ve zenginliği ile nitelendirilir. Vehbî divanında iki beyitte Keykavus ismi geçmektedir. Dara ve Keykavus'un tacına dizilse şiirimincileri, Hind ve Sind diyarının bütün malı İran'ın bu hediyesine bedel olmazdı:

Bahâ olmazdı mâl-i Hind ü Sind'e tuhfe-i Îrân

Dizilse dürr-i nazmım tâc-ı Keykâvûs u Dârâ'ya (K.29/55)

2. 13. Mani

Çinli bir nakkaş ve ressamdır. İran'a Sasaniler zamanında gelmiş ve Zerdüştlük ile Hristiyanlığı inceleyip birleştirerek yeni bir mezhep olarak Mani dinini (Maniheizm) kurmuştur. Mani dini en çok Çin'de kabul görmüştür. Mani, yapmış olduğu çok güzel resimlerin kendine gökten gelen bir mucize olduğunu ifade etmiştir. Behram tarafından derisi yüzülerek öldürülmüştür. Erjeng adlı resim mecmuası ünlüdür. (Pala, 2010: 309)

Divan şiirinde genel itibariyle sevgilinin güzelliğinin kıyas unsuru olarak kullanır. Çoğu kez Mani bile böyle bir güzelliğin resmini çizmekten aciz kalır. Vehbî divanında altı beyitte Mani'ye telmih

yapılmıştır. O şuh güzelin kıl gibi ince beli dikkat edilerek kıl kalemle bile yazılamaz. Hatta Mani gibi ünlü bir ressam bile bu duruma hayret etmektedir:

Yazılmaz sûreti dikkat olunsa kıl kalemlerle
O şûhuñ mû-miyânı belki hayret-bahş-ı Mânî'dir (G.49/2)

2. 14. Neriman

Şehname'de adı geçen ünlü kahramanlardandır ve Sam'ın babası, Zal'in dedesidir. Şehname'de Neriman'ın savaş ve yiğitliklerinden bahsedilmemekte, yalnızca ölümüne sebep olan olay ifade edilmektedir. Buna göre, Feridun'un emriyle Sipend dağına saldıran Neriman kaleyi geçememiş, yıllarca kalenin kapısında beklemiş ve sonunda yukarıdan atılan bir taş sonucu ölmüştür (Tökel, 2000: 241).

Divan şiirinde Neriman ismi övülen şahısla kıyas için kullanılır ve kahramanlığı ve yiğitliği sembolize eder. Vehbî divanında tek beyitte Neriman ismi geçmektedir. Kılıcın korkusu Hüşenk'in aklını başından uzak eyler, acaba katı gönüllü Neriman'a vuruşu yumuşaklık verir mi?

Cüdâ eyler serinden bîm-i tîgi hûş-ı Hüşenk'i
'Aceb nermi verir darbı dil-i saht-ı Nerîmân'a (K.7/13)

2. 15. Nuşirevan

İran'ın Sasaniyan sülalesinden adaletiyle ün salmış, M.S. 531 ile 579 yılları arasında hüküm sürmüş padişah'tır. Adı Hüsrev olup lakabı Adil'dir. Nuşiravan kelimesi ölmez ruhlu anlamına gelen "Anuşek-Revan" tamlamasının bozulmasından oluşmuş olup bu isim ona halk tarafından verilmiştir. Yine Kisra lakabı da ilk defa ona verilmiştir. Halkını ve yabancıları kabul edip adaletsizliğe uğrayanlara yardım ettiği yer, Bağdat yakınlarında Medayin'de inşa edilmiş olan sarayının Tak-ı Kisra ya da Eyvan-ı Kisra denilen bölümüdür. Genişliği, yüksekliği ve uzunluğu ile ünlü olan bu tak edebiyatta sıklıkla anılır. Rivayete göre Nuşirevan bu taka bir çan astırıp ucuna da zincir bağlatmış ve ona müracaat etmek isteyenler bu zinciri çekerek çanı çalarlar ve bu şekilde onu haberdar etmiş olurlarmış (Pala, 2010: 375).

Divan şiirinde Nuşirevan, çoklukla adalet sembolü olarak kullanılmıştır. Bazen de yaptırmış olduğu sarayı ve onun kemeri şairlerin kıyas mevzuu olmuştur. Vehbî divanında iki yerde Nuşirevan ismi geçmektedir. Memlekete bu çeşit parlak bir hak ve adaleti ne Pişdadiyan ne de Nuşirevan verir:

Mülke bu güne revnak-ı dâd u 'adâleti
Ne Pişdâdiyân u ne Nûşîrevân verir (K.70/14)

2. 16. Rüstem

Cemşid soyundan gelen Neriman'ın torunu ve Sam'ın oğlu olan Sicistan ve Seyistan hükümdarı Zal'ın oğludur. Daha delikanlılık çağında birçok devi öldürmüş, olağanüstü başarılar göstermiştir. M.Ö. 4. asırda Keykavus zamanında yaşadığı düşünülmektedir. Turan hükümdarları ile Efrasiyab ile olan savaşlarının yanında Siyavuş'u öldürmesi ve Güştâb'ı esir olduğu yerden kurtarması ile ünlüdür. Edebiyatımızda kahramanlık, acı kuvvet ve yenilmezlik sembolü olarak kullanılır. Rüstem ismi daha çok zülf, gamze, kaş, göz gibi hilekâr ve aşğa acı verici sembollerle birlikte kullanılır. Zira hile anlamına gelen "Destan" lakaplı babası Zal, saç, kaş ve kirpikleri beyaz olarak doğmuş, bu şekilde doğan çocuğun uğursuz olduğunu düşünen baba Sam Zal'ı Elbruz dağına atmış ve Zal burda simurg denilen efsanevi bir kuş tarafından büyütülmüştür (Pala, 2010: 395).

Vehbî, divanında on bir beyitte Rüstem'den, onun bu efsanevi kişiliğini çağrıştıracak şekilde bahsetmiştir. Bu meydana çıkabilecek bir pehlivan varsa gelsin amma bilsin ki yaradılışımın Rüstem'i ne güçlü bir yiğittir:

Bu meydâna çıkar bir pehlevân var ise gelsin kim
Bilinsin Rüstem-i tab'im ne zûr-âver dilâverdir (K.41/49)

Senin aşkının çok güçlü Rüstem'i ile güreşmek bana gelmez, ey pehlivan sana tuş oldum demekten başka çarem yoktur:

Güleşmek gelmez elden Rüstem-i pür-zûr-ı 'aşkıñla
Demekdir çâresi ey pehlevân el arkası yerde (G.216/4)

2. 17. Sam

Feridun zamanında yaşamış Şehname'de ismi geçen kahramanlardan biridir. Neriman'ın oğludur ve acı bir kuvvete sahiptir. Saç, kaş ve kirpikleri beyaz olarak doğan oğlu Zal'ı Elbruz dağına bırakmıştır. İsa peygamberin mucize olarak dirilttiği üç kişiden biridir. (Pala, 2010: 395)

Divan şiirinde daha çok övülen kişinin kahramanlık ve yiğitliğine bir kıyas olarak Sam ismi kullanılır. Bu kıyasta genellikle efsanevi bu kahraman aciz olarak gösterilir. Vehbî, divanında iki yerde Sam ismine telmih yapılmıştır.

Nice Şehname ve gönül avutan tarih gördük
Nice Vassâf gibi itibarlı nesir yazarları gördük
Senin vasıflarını senden öncekilerden yüksek gördük

Gerçek şu ki senin bir akranını görmedik amma
Nice zamanın Dara'sını ve nice devletin Sam'ını gördük.

Niçe şehnâme vü târîh-i dil-ârâ gördük
Niçe Vassâf gibi mu'teber-inşâ gördük
Seniñ evsâfıñı eslâfdan a'lâ gördük
"Görmedik hak bu ki akrâñıñı ammâ gördük
Niçe Dârâ-yı zamân u niçe Sâm-ı devlet" (K.32/6)

2. 18. Zal

Efsanevi kahramanlardan Rüstem'in babasıdır. Kelime olarak "zal" ihtiyar ve aksakallı anlamlarına gelmektedir. Rivayete göre Zal doğduğunda saç, kaş, kirpikleri bembeyaz olduğu için bu adla anılmıştır. Bu şekilde doğduğu için bunu bir uğursuzluk sayan babası Sam, onu Elbruz dağına bırakmıştır ve Zal burada efsanevi bir kuş olan simurg tarafından beslenip büyütülmüştür.

Divan şairleri pek çok beyitlerinde Zal'ın saç, kaş ve kirpiklerinin beyaz olarak doğmasını hatırlatarak çeşitli benzetmelere ve kıyaslara girerler. Bu kullanımlarda Zal kelimesinin koca, ihtiyar ve aksakallı anlamlarını da göz önünde bulundurlar. Vehbî divanında bir beyitte Zal ismi kullanılmıştır. Yeter artık gerdanının Zal'i yıkılsın ve arkası yere gelsin, zira cihan onun sırtını yere getirdi:

Yıkılsın arkası gelsin zemîne Zâl-i gerdûnuñ
Yeter bu tekyede etdi cihân el arkası yerde (G.216/3)

3. Sonuç

Klasik Türk şiirinin anlam derinliğini sağlamada çeşitli mazmunlar kullanıldığını ve efsane ve mitolojilerden yararlandığını ifade etmiştik. Divan şiirinde kendine yer bulan efsanevi ve mitolojik kahramanlar öncelikli olarak Acem kaynaklı olmak üzere Yunan mitolojisi ve Arap mitolojisine mensup şahıslardır.

Sünbül-zade Vehbî'nin incelemiş olduğumuz hacimli divanında, şiirlerin anlam derinliği ve yoğunluğunu sağlayarak okuyanı eski dünyaların iklimine götüren telmihler yapılmasında özellikle Acem kaynaklı şahıslar kullanılmıştır. Acem kaynaklı şahısların pek çoğu Farısların ünlü destanı Şehname'de adı geçen kahramanlardır. Firdevsî'nin bu ünlü eserinden pek çok şair şiirlerini oluşturmada yararlandığı gibi Vehbî de divanının hemen her bölümünde yararlanmıştı.

Acem kaynaklı efsanevi ve mitolojik şahıslar, genellikle kaside gibi birinin övüldüğü, gazel gibi sevgilinin yüceltildiği nazım şekillerinde övülmek amacıyla olunanın vasıflarını yüceltmek amacıyla bir kıyas veya benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Çoğu ünlü ve kudretli birer padişah olan bu şahıslar, kıyas mevzuu olduklarında genellikle övülenin yanında çok aciz bir şahsiyete büründürülür ki övülenin yüceliği bu şekilde ifade olunur. Benzetmeye dayalı olarak kullanıldıklarında ise efsanevi yönlerine telmihte bulunulur.

Vehbî divanı efsanevi ve mitolojik şahısların şiir dilinde kullanımına güzel bir önektir. Vehbî ustalıkla oluşturduğu bu hacimli eserinde şiirinin hayal dünyasını örerken Acem kaynaklı efsanelerin kahramanlarına da sıklıkla yer vermiş ve anlatımda yoğunluğu yakalayabilmiştir.

KAYNAKÇA

- AFACAN, Aydın (2003). *Şiir ve Mitolojya*, İstanbul: Doruk Yayıncılık.
AKÜN, Ömer Faruk (2013). *Divân Edebiyatı*, İstanbul: İSAM Yayınları.
Kur'ân-ı Kerîm ve Meâl-i Şerîfi, Haz: Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (2000). İstanbul: İşaret Yayınları.
ONAY, Ahmet Talât (1996). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, İstanbul: Akçağ Yayınları.
PALA, İskender (2010). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları.
FİRDEVSİ (2009). *Şahnâme*, (Çeviren: Necati Lugal), İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
ŞİŞMAN, Bekir ve KUZUBAŞ, Muhammet (2012). *Şehnâme'nin Türk Kültür ve Edebiyatına Etkileri*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
TÖKEL, Dursun Ali (2000). *Divân Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
YILDIRIM, Nimet (2008). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, İstanbul: Kabcacı Yayınevi.